

**ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА УНІВЕРСИТЕТУ
«УКРАЇНА»**

Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

Мацюк Юлія Сергіївна

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

Галузь знань: 23 *Соціальна робота*
Спеціальність: 231 *Соціальна
робота*

Науковий керівник:
Кандидат політичних наук,
доцент кафедри
Мякушко Н.С.

Магістерська робота допущена до
захисту
рішенням кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
протокол № __ від “__” _____ 2022 р.
Завідувач кафедри соціальної
роботи та спеціальної освіти
_____ “__” _____ 2022 р.
(підпис)

Полтава – 2023

Реєстраційний № _____
(дата) (ПШП)

Результати перевірки _____
(до захисту) (ПШП) (дата)
(на доопрацювання)

Результати захисту: _____
(оцінка)

Голова ЕК _____
(підпис) (ПШП)

Члени ЕК _____
(підпис) (ПШП)

(підпис) (ПШП)

(підпис) (ПШП)

(підпис) (ПШП)

Відповідальний секретар ЕК _____
(підпис) (ПШП)

**ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА УНІВЕРСИТЕТУ
«УКРАЇНА»**

Освітньо-кваліфікаційний рівень: *магістр*

Галузь знань: 23 *Соціальна робота*

Спеціальність: 231 *Соціальна робота*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
соціальної роботи та
спеціальної освіти

_____ (підпис)
“ ____ ” _____ 202_ року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ
_____ Мацюк Юлії Сергіївни _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

**АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

_____ **Керівник роботи**

Мякушко Н. С., кандидат політичних наук, доцент кафедри

затверджені наказом по інституту від “ ____ ” _____ 202_ року № ____

2. Строк подання здобувачем освіти роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Виконавці
1.	Забезпечення здобувачів освіти методичними рекомендаціями по виконанню роботи	На початку навчання	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
2.	Вивчення напрямків дослідження	За графіком	Здобувач освіти
3.	Складання плану роботи та підготовки індивідуального завдання роботи	За графіком	Наук. керів. Здобувач освіти
4.	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження	За графіком	Здобувач освіти
5.	Підготовка наукових тез з теми, що досліджувалась	За графіком	Наук. керів. Здобувач освіти
6.	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
7.	Узагальнення результатів констатуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
8.	Проведення формуючого експерименту	За графіком	Здобувач освіти
9.	Узагальнення результатів формуючого експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів	За графіком	Здобувач освіти
10.	Подання на кафедру закінченої роботи, включаючи електронну версію (з метою перевірки її на плагіат)	До передзахисту	Наук. керів. Здобувач освіти
11.	Підготовка письмового відзиву на роботу	До передзахисту	Наук. керів.
12.	Проведення попереднього захисту робіт	За графіком	Комісія
13.	Прийняття рішення про допуск роботи до захисту	За графіком	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
14.	Зовнішнє рецензування	До передзахисту	Наук. керівнк
15.	Направлення робіт з рецензією до екзаменаційної комісії (ЕК) для захисту	За графіком	Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
16.	Захист роботи	За графіком	Комісія

Здобувач освіти _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	6
1.1. Поняття, причини виникнення та форми прояву адиктивної поведінки	9
1.2. Особливості підліткового віку	23
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	28
РОЗДІЛ 2. АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	29
2.1. Профілактична діяльність соціального працівника щодо адиктивної поведінки	29
2.2. Методи соціальної роботи щодо подолання адиктивної поведінки у підлітків	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	43
РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	45
3.1. Аналіз профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх Полтавського району	45
3.2. Програма профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах становлення України, як незалежної держави, виникло безліч проблем, що породжують різні соціальні відхилення у поведінці особистості. Кризові, явища, які відбуваються в економічній, політичній, соціальній сферах та воєнний стан нашої країни негативно впливають на життя людей та соціуму в цілому. Такі явища, як низький рівень життя основної маси населення, безробіття серед молоді, соціальна незахищеність, збільшення кількості сімей, де є тільки один з батьків, підвищення кількості дітей-сиріт, переважання смертності над народжуваністю, соціальне неблагополуччя в суспільстві, а також в сім'ї є причинами виникнення різних видів негативної поведінки.

Основою причиною адиктивної поведінки є соціальна нестабільність, яка привалює в нашій державі. Для того, щоб зменшити соціальну напругу в нашому суспільстві, потрібно створити стійку профілактичну систему соціальної роботи. Звернути увагу саме на профілактику адиктивних проявів серед молоді, адже як кажуть негативне явище легше попередити, аніж усунути.

Розглядаючи проблеми профілактики адиктивної поведінки в соціальній роботі, науковці прагнуть глибше дослідити витoki самого явища, що допоможе краще зрозуміти причини та фактори її виникнення та профілактики. Взагалі, говорячи про соціальну роботу, як вид професійної діяльності, стає зрозумілим, що вона має широкі перспективи та можливості розвитку в Україні. Саме за допомогою соціальних служб, громадських організацій та об'єднань можна створити чітку систему профілактичної роботи в нашій державі, вищесказане і обумовило вибір теми магістерської роботи.

Теорію адиктивної поведінки досліджували О. Безпалько, О. Кондратьєв, Ц. Короленко, Б. Левін, Д. Семенов та ін. Питання профілактики адиктивної поведінки серед підлітків розглядали В. Бітінський, О. Змановська, О. Кирилова, С. Кулаков, О. Личко, Н. Максимова, В. Оржеховська та ін.

Мета дослідження – дослідити причини і форми адиктивної поведінки та на основі аналізу профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх Полтавського району розробити програму профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Для досягнення поставленої мети, необхідним є вирішення таких **завдань**:

1. Розглянути поняття, причини виникнення та форми прояву адиктивної поведінки.
2. Визначити особливості перехідного віку.
3. Проаналізувати методи соціальної роботи щодо подолання адиктивної поведінки у підлітків.
4. Проаналізувати профілактичну роботу служб у справах неповнолітніх Полтавського району.
5. Розробити програму профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Об'єкт дослідження – адиктивна поведінка як соціально-психологічна проблема.

Предмет дослідження – технологія соціальної профілактики як засіб подолання адиктивної поведінки.

Методи дослідження. В ході написання магістерської роботи були використані та адаптовані до поставленої мети і визначених завдань наступні методи: теоретичні (логічно-теоретичний, порівняльний), що дозволили розглядати явища і процеси, соціальні факти шляхом аналізу і синтезу наукових джерел, визначення предмета, мети і завдань дослідження, уточнення і розвитку основних теоретичних понять, осмислення практичного значення дослідження; емпіричні (аналіз документів, спостереження, інтерв'ю.)

Наукова новизна полягає у поглибленому дослідженні особливостей прояву адиктивної поведінки серед підлітків та в розробці програми профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані в діяльності соціальних служб, громадських організацій, освітніх закладів, що працюють з підлітками.

Апробація результатів досліджень. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Переклад в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи» (м. Полтава, 26 травня 2022 р.) та 2). Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: (м. Полтава, 19-20 травня 2022 р.).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків, та списку використаних джерел з 60 найменувань.

РОЗДІЛ 1

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

1.1. **Поняття, причини виникнення та форми прояву адиктивної поведінки**

Соціальна норма – це необхідний і відносно стабільний елемент соціальної практики, який виконує роль інструмента соціального регулювання і контролю.

«Соціальна норма, як відмічає Я.І. Гілінський визначає історично складену в конкретному суспільстві межу, міру, інтервал допустимої поведінки, діяльність людей, соціальних груп, соціальних організацій» [11]

Філософи і юристи, медики і педагоги, психологи і біологи розглядали і оцінювали різні види соціальної патології: злочинність, пияцтво і алкоголізм, наркоманію, проституцію, самогубства та інше. Якщо подібні відхилення є у поведінці підлітків, то питання їх розгляду, дослідження та попередження стають ще значущими і такими, що потребують постійної уваги з боку всього суспільства.

У виникненні адиктивної поведінки мають значення особистісні особливості і характер впливу середовища. Особистості з низькою переносимістю психологічно дискомфортних станів, що виникають у повсякденному житті природних періодів спаду, більш підлягають ризику появи адиктивної фіксації. Такий ризик може також збільшуватись при виникненні негативних, психотравмуючих ситуаціях таких як: втрата попередніх ідеалів, розчарування у сім'ях, розпад сім'ї, втрата роботи, соціальна ізоляція, втрата близьких або друзів, різка зміна звичних життєвих стереотипів.

В наш час виділяють такі основні види адиктивних реалізацій:

- вживання алкоголю;

- вживання речовин, що змінюють психічний стан;
- комп'ютерні та азартні ігри;
- сексуальна адиктивна поведінка;
- переїдання або голодування;
- роботоголізм;
- довготривале прослуховування музики, головним чином заснованої на ритмах.

Не всі ці види адиктивної поведінки рівнозначні за своїм значенням і наслідком для людини і суспільства. Цього інколи не розуміють, коли порівнюють, наприклад захопленість рок-музикою до наркоманії. Тут мається загальний адиктивний ланцюг, але ж це зовсім різні за своїм змістом, розвитком і наслідками явища [42].

Крім специфічних причин, характерних для кожної групи ризику є і загальні причини адиктивної поведінки:

1. В основі адиктивної поведінки лежить насамперед соціальна нерівність. Це знаходить вираження в низькому, часом злидарському рівні життя більшої частини населення й у першу чергу молоді; у розшаруванні суспільства на багатих і бідним; у труднощах, що встають перед молодими людьми при спробі самореалізації й одержання суспільного визнання; в обмеженні соціально прийнятних способів одержання високого заробітку для молоді. Важко позначаються на життєвому рівні “тримаси ринкової економіки”: безробіття, інфляційний тиск, корупція й офіційна неправда “верхів” наростаюча соціальна напруженість “низів”.

2. Морально-етичний фактор адиктивної поведінки виражається в низькому моральному рівні суспільства, бездуховності, психології відчуженні особистості. В умовах, коли економічне життя суспільства нагадує не ринок, а базар, де усе продається і купується, торгівля робочою силою, здібностями і навіть тілом стає рядовою подією.

Морально-етична деградація і падіння принципів знаходять вираження в масовій алкоголізації і бродяжництві, вибуху насильства і правопорушення.

3. Навколишнє середовище, що нейтрально чи прихильно відноситься до адиктивної поведінки. Підлітки з алкогольною та наркотичною залежністю, повії у більшості випадках з неблагополучних сімей. Підлітки, що живуть у деградуючих сім'ях, де батьки б'ються, вживають алкоголь, наркотичні речовини можуть копіювати поведінку батьків і вважати це за норму. [32]

Відомий соціолог Роберт Мертон, автор теорії “Подвійної невдачі”, вважає, що якщо підліток не може задовольнити своїх потреб ні в легальній творчій діяльності, ні в активній протиправній, то він компенсує ці вади такою діяльністю, що веде його до саморуйнування як особистості. В умовах, коли частина підлітків не має можливості для гідного професійного чи особистого зростання, “відхід” в алкоголізм, наркоманію стає своєрідним компенсаторним засобом. [49]

Несприятливі умови життя і виховання в сім'ї, проблеми оволодіння знаннями і зв'язані з цим невдачі в навчанні, невміння будувати взаємини з оточенням і виникаючі на цій основі конфліктні ситуації, різні психофізичні відхилення в стані здоров'я, як правило, ведуть до кризи духу, втраті сенсу життя.

Однієї з форм антисоціальної поведінки, що спрямована проти інтересів суспільства в цілому чи особистих інтересах громадян є – правопорушення. У юриспруденції розрізняють правомірну і неправомірну поведінку громадян. Неправомірні дії (правопорушення) – це такі юридичні факти, що суперечать нормам права. Подібні дії порушують встановлений у країні порядок [36].

Усі правопорушення діляться на злочини і провини.

Злочин – це протиправний, винний, карний суспільно небезпечний вплив, що зазіхає на охоронювані законом суспільні відносини і приносить істотну шкоду. Злочини кваліфікуються по нормах карно-процесуального права.

Провина – це теж протиправне і винне діяння, але не представляє великої суспільної небезпеки. Провини регулюються нормами адміністративного, громадянського, трудового й інших галузей права. Правопорушення у формі

провини виявляються в підлітків у зухвалій манері поведінки, у лихослів'ї, агресивній поведінці, дратівливості.

Будь-який індивідуальний досвід проходить через фільтр Я-концепції, тому активність суб'єкта, несумісна з основними параметрами його Я-концепції, породжує психологічний дискомфорт, що виявляється в тривожності, депресії, агресії й інших видах розладів.

Велике значення в розвитку девіацій мають обумовлені різними рисами оцінні пристрасті, прикладом є проведене дослідження. Двом групам дітей – агресивним і неагресивним пред'являли текст і прокручували відеозапис з описом якої-небудь негативної події (одна дитина вдаряє іншу чи не дозволяє іншому грати). Потім дітей опитували, чи були дії порушника навмисними. Агресивні діти були схильні вважати, що порушник діяв навмисне, і оцінювали агресивні дії більш позитивно, причому хлопчики були схильні думати, що агресивні вчинки підвищують самооцінку [16].

Підліткові порушення, що включають емоційні розлади, розділяють на дві категорії порушень:

- екстерналізовані (гнів, ворожість, агресія, злочинство, неправда) і
- інтерналізовані (сум і тривога, що супроводжуються часто тенденцією до відсторонення).

Ознаки, по яких можна класифікувати ту чи іншу форму і ступінь тяжкості розладу можуть бути різними. Наприклад, критерієм для визначення екстернальної девіації, названої “протидія” вважається прояв дитиною в течії шестимісячного періоду чотирьох чи більш з відзначених нижче ознак поведінки, сполучених при цьому з порушеннями в асоціальній, навчальній чи міжособистісній сфері:

- емоційні вибухи;
- сварки з дорослими;
- ігнорування чи відмовлення у виконанні правил чи прохання дорослих;
- навмисне докучання іншим людям;

- обвинувачення інших у своїх помилках;
- крайній ступінь уразливості;
- гнівливість, злостивість, мстивість, злопам'ятність;
- часте вживання лайок і непристойних виразів.

Вже в ранньому дитинстві екстерналізовані розлади можуть супроводжуватися різними проявами антисоціальної спрямованості, такими як: заподіяння шкоди приналежної іншим власності, експансивність, жорстокість у поводженні з тваринами. Розходження в рівні агресивності стають помітними вже у віці двох років. З віком ознаки агресивності змінюються, хоча стійкість їх зберігається. Агресивність поводження зменшилася, а делінквентність зростає в дітей у старшому віці [12].

Підлітковий віковий період входить в групу підвищеного ризику, оскільки для них характерні:

- Внутрішні складнощі перехідного періоду, що починаються з психогормональних процесів і закінчуються перебудовою Я-концепції.
- Невизначеність соціального статусу підлітків.
- Протиріччя, обумовлені зміною механізму соціального контролю: дитячі форми контролю, засновані на дотриманні зовнішніх норм і підпорядкування старшим, вже не діють, а нові, дорослі, які передбачають свідому дисципліну і самоконтроль, ще не склалися або не закріпилися.

Існує багато взаємопов'язаних факторів, які обумовлюють девіантну поведінку:

1. Індивідуальний фактор, який діє на рівні психобіологічних витоків асоціальної поведінки, які обтяжують соціальну адаптацію індивіда.

2. Психолого-педагогічний фактор, який проявляється в дефектах шкільного та сімейного виховання.

3. Соціально-психологічний фактор, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням в сім'ї,

на вулиці, в навчально-виховному колективі.

4. Особистісний фактор, котрий перед усім проявляється в активно-вибірковому відношенні індивіду до середовища спілкування, до норм і цінностей свого оточення, до педагогічних впливів сім'ї, школи, суспільства, а також в особистих ціннісних орієнтаціях і власній здатності до саморегуляції своєї поведінки.

5. Соціальний фактор, який визначається соціальними та соціально-економічними умовами існування суспільства [8].

В загальному вигляді основні причини адиктивної поведінки підлітків в сучасних умовах можна сформулювати таким чином.

1. Несприятливість економіки, політична нестабільність, зниження рівня життя народу, розшарування суспільства. Відстоюючи в цих умовах право бути суб'єктом соціальної дії, молодь звертає на шлях агресивності, насильства.

2. Криза суспільної свідомості, зміни в ціннісних орієнтаціях населення. Головними життєвими цінностями стають особисті цінності, пов'язані з сімейним домашнім мікрокліматом індивіда. Різко знизились значення цінності праці, роботи, і зовсім на останніх місцях опинилися цінності суспільної активності і суспільного визнання.

3. Невідповідність державної підліткової політики запитам підлітків як особливої соціально-демографічної групи. Підхід до державної підліткової політики повинен бути перш за все у визнанні її як частини загальної соціальної політики держави.

4. Зростання сімейного неблагополуччя (конфлікти в сім'ї, розлучення, погані побутові умови тощо). сімейного виховання – часто першопричина викривленого формування особистості і подальшого переходу на злочинний шлях підлітків, так як на прикладі батьків вони отримують уявлення про поведінку, про відношення до суспільства, праці, інших людей.

5. Недоліки виховної системи народної освіти, слабка матеріальна база установ освіти: заорганізованість, формалізм позашкільної виховної

роботи, помилки, пов'язані з неграмотним педагогічним підходом до учнів.

6. Слабка матеріально-технічна база або відсутність умов для організації вільного часу дітей та підлітків. Дефіцит спеціально призначених місць для спілкування, умов для самореалізації особистості у сфері дозвілля в рамках традиційних суспільних інститутів.

7. Недотримання права на працю, проблема працевлаштування випускників шкіл. Сама праця в суспільному виробництві багато в чому перестала виконувати функцію розвитку особистості та реалізації її потенціалу.

8. Невиконання положення конституції про право на житло. Зростання в країні кількості безпритульних людей, у тому числі дітей, підлітків і підлітків.

9. Соціальна і психологічна незрілість підлітків, особливості організму, що формується. Вони проявляються у прагненні нових відчуттів, і в недостатній здатності прогнозувати наслідки того чи іншого діяння.

10. Так званий «страх смерті». Під ним розуміють страх за своє життя. Як пояснюють психологи, він часто є причиною жорстокості і насилля підлітків [15].

Серед форм прояви адиктивної поведінки виділяємо наступні:

1. *Наркоманія.* Наркомани відомі людству з давніх-давен. Стародавні джерела свідчать про те, що наркотики вживали в Месопотамії, Єгипті, Індії, Китаї за півтори тисячі років до нашої ери. Першими наркотиками були продукти опіумного маку та індійської коноплі. Вживання наркотиків, за загальним правилом, вважалось справою „нижчих прошарків” [29].

До розповсюджених наркотичних речовин відносяться: морфій і героїн – алкалоїди опіума; снотворні засоби, які включають так звані барбітурати; гашиш (анаша, план, маріхуана); стимулюючі засоби, які мають ефект збудження нервової системи; кокаїн – алкалоїд рослини кока.

Наркоманія – це хвороба, яка виражається у фізичній чи психологічній залежності від наркотиків, непереборному потязі до них, що поступово

призводить організм до фізичного і психологічного виснаження [6].

Наркоманія має соціальні наслідки. Для злочинних елементів це легкий шлях добування грошей. Зловживання наркотиками призводить до росту смертності, особливо серед підлітків, і розвитку цілого „букету” соматичних і психологічних захворювань.

Однією з психологічних суб’єктивних причин наркоманії є незадоволеність життям у зв’язку з найрізноманітнішими обставинами: особисті труднощі, недоліки соціально-культурної сфери, соціальна несправедливість, незабезпеченість побуту, невдачі в навчанні чи на роботі, розчарування в людях. Значне місце в етнології причин наркоманії займає особистість наркомана. Маються на увазі демографічні, вікові, соціально-медичні аспекти.

Токсикоманія – різновид наркоманії. Це захворювання, яке викликане вживанням токсичних речовин, тобто пігулок, транквілізаторів, кофеїну, вдихання ароматичних речовин побутової хімії. В стані оп’яніння крім ейфорії виникають зорові галюцинації [3].

Мотиви наркоманії і токсикоманії: задоволення цікавості відносно дії наркотичної речовини; почуття приналежності з метою бути прийнятим певною групою; прояв незалежності, а іноді й ворожого настрою по відношенню до оточуючих; пізнання, яке приносить задоволення нового, хвилюючого чи приховую чого небезпеку досвіду; здобуття „ясності мислення” чи „творчого натхнення”; здобуття почуття повної релаксації; відхід від чогось гнітючого [24].

Боротьбі з наркоманією можуть сприяти засоби соціального, економічного, культурного характеру, в тому числі й ті, які застосовуються для викорінення алкоголізму. Але враховуючи специфіку розвитку наркоманії, в боротьбі з цією формою адиктивної поведінки слід використовувати і спеціальні заходи – медичні, правові, психологічні тощо.

2. *Пияцтво та Алкоголізм.* Між цими поняттями існує різниця. Алкоголізм – це патологічний потяг до спиртного і послідуєча соціально-

моральна деградація особистості.

Пияцтво – це непомірне вживання алкоголю, яке поруч з небезпекою здоров'ю особистості порушує її соціальну адаптацію [5].

З давніх-давен людству відомі хмільні напої. Виготовлялись вони з рослин і здебільшого їх вживання було частиною релігійного ритуалу.

Можна сказати, що ХІХ ст. породило, а ХХ ст. збільшило вельми складну проблему для людської цивілізації – проблему алкоголізму.

Данні соціологічних досліджень виявляють цікаву картину. З одного боку, більшість опитаних вважають, що пияцтво – велике зло, з іншого боку – ця ж більшість вживає алкогольні напої: близько половини не хотіли б мати серед своїх друзів непитушу особу, а одна третя образилася б, коли б хазяїн при зустрічі гостей не поставив би на стіл спиртне [20].

Алкогольна залежність формується поступово і визначається складними змінами, які відбуваються в організмі питущої людини. Потяг до спиртного проявляється в поведінці людини. Підвищена метушливість в підготовці до випивки, емоційне піднесення. Чим більший „алкогольний стан”, тим менше задоволення приносить випивка.

На формування алкоголізму впливають декілька факторів: спадкові фактори, характер, індивідуальні якості особистості, особливості оточуючого середовища. До факторів, які сприяють алкоголізації можна віднести низький рівень життя та освіти. В історії боротьби суспільства з алкоголізмом можна знайти два напрямки:

- по-перше, обмеження доступності спиртних напоїв, скорочення їх продажу і виробництва, підвищення цін;
- по-друге, зусилля, направлені на зменшення потреби в алкоголі, покращення соціальних і економічних умов життя, підвищення загальної культури і духовності, формування у населення безалкогольних стереотипів поведінки [38].

Історія боротьби знала і намагання введення на території деяких держав „сухого закону” (Англія, США, Фінляндія, Росія). Всі вони не досягли своєї

мети, тому що наявність алкоголю – не єдина і не головна причина існування алкоголізму.

Проблема подолання пияцтва і алкоголізму є досить актуальною, вона включає економічний, соціальний, культурний, психологічний, демографічний, юридичний і медичний аспекти.

Тільки з урахуванням всіх цих факторів можливе її позитивне рішення.

3. *Проституція.* Термін „проституція” походить від латинського *prostitutio* – безчестя, глум. Проституція – статевий контакт за певну плату, один із різновидів статевої деморалізації, іншими проявами якої вважається статевий контакт осіб, що не досягли статевої зрілості, випадкові статеві контакти, безладні статеві контакти. Вчені, досліджуючи проблеми проституції, виділяють такі суттєві ознаки:

а) рід заняття – задоволення сексуальних потреб клієнтів;

б) характер заняття – систематичний промисел у формі статевих зв'язків з різними особами, без відчуття сексуального потягу і направлений на задоволення статевих пристрастей клієнта в будь-якій формі;

в). мотив заняття – заздалегідь визначена винагорода у вигляді грошей чи матеріальних цінностей, що являється основним або додатковим джерелом існування повій [50].

Деморалізація у статевій сфері як форма адиктивної поведінки має тісний взаємозв'язок з правопорушеннями.

По-перше, особи, для яких характерні дані форми поведінки, часто є організаторами або активним учасниками кримінальних угруповань.

По-друге, підлітки, яким властива статева розбещеність, створюють кримінальні ситуації, а інколи і прямо провокують здійснення правопорушень.

По-третє, такі підлітки нерідко самі стають жертвами кримінальних подій.

На сьогодні влада не має можливостей позитивно впливати на попередження проституції. Це призвело до того, що організована проституція відкрито розгорнула бізнес про „продажну любов”. Тим більше, що зростання

проституції веде до збільшення хворих на ВІЛ /СНІД.

4. *Правопорушення.* Однією із форм антисоціальної поведінки, яка направлена проти інтересів суспільства в цілому чи особистих інтересів громадян, є правопорушення. В юриспруденції розрізняють правомірну і неправомірну поведінку громадян. Неправомірні дії (правопорушення) – так юридичні факти, які суперечать нормам права. Всі правопорушення поділяють на злочини і проступки. На практиці злочини класифікуються за наступними чинниками: за ступенем важкості: на тяжкі, менш тяжкі і ті, що не викликають загальної суспільної небезпеки; за формою провини: навмисні, та необережні; за об'єктами зазіхання цілям і мотивам: антидержавні навмисні насильства та ін.; за соціально-демографічними і кримінологічними підставами: злочини дорослих і підлітків, злочини неповнолітніх, первинні, вторинні та рецидивна злочинність [58]/

Злочин – це протиправна дія, така, що карається, суспільно небезпечна дія, який охороняється законом суспільні відносини і приносить їм суттєву шкоду.

Проступок – це також протиправна дія, але не виявляє великої суспільної небезпеки. Проступки регулюються нормами адміністративного, громадянського, трудового та іншого права [14].

Злочинність за своєю структурою представлена такими основними видами злочину: навмисне вбивство; тяжкі тілесні пошкодження; згвалтування; розбої; спекуляція, хабарництво, крадіжки.

5. *Суїцидальна поведінка.* Суїцид – це усвідомлене позбавлення себе життя чи спроба до самогубства. Суїцидальна поведінка – це саморуйнівна поведінка, до якої крім того можна віднести і такі форми адиктивної поведінки, як зловживання алкоголем, вживання наркотиків, небажання лікуватися, водіння транспортного засобу в нетверезому стані, усвідомлена участь в бійках та війні [13].

На сьогодні виділяють такі найпоширеніші причини суїцидальної поведінки:

- втрата коханої людини з близького оточення чи знехтування почуття любові;
- ураження почуття власної гідності;
- крайня перевтома;
- руйнування захисних механізмів особистості в результаті алкогольного сп'яніння, вживання психотропних речовин;
- токсикоманія і наркоманія;
- ототожнення себе з авторитарною людиною, яка скоїла самогубство;
- стан фрустрації чи афекту в формі гострої агресії, почуття страху, коли людина втрачає контроль над своєю поведінкою [28].

Прослідковуючи зв'язок самогубства з належністю до певних соціальних груп, соціолог Е. Дюркгейм встановлює залежність кількості самогубств від ступеню ціннісно-нормативної інтеграції суспільства (групи). Він виділяє три основні типи самогубства, що обумовлені різкою силою впливу соціальних норм на індивіда: егоїстичне; альтруїстичне; аномічне.

Егоїстичне самогубство має місце у випадку слабого впливу соціальних (групових) норм на індивіда, який залишається на одинці з собою і в результаті втрачає сенс життя.

Альтруїстичне самогубство, навпаки, виривається повним поглинанням суспільством індивіда, який віддає заради нього своє життя, тобто вбачає його зміст поза ним самим.

Аномічне самогубство обумовлене станом аномії в суспільстві, коли соціальні норми не просто слабо впливають на індивіда, а взагалі практично відсутні, коли в суспільстві спостерігається нормативний вакуум, тобто аномія.

Також Е. Дюркгейм вказує і на четвертий тип самогубства – фаталістичний, який повинен слугувати симетричним відображенням аномічного самогубства [57].

Для встановлення причин суїцидальної поведінки важливе значення мають їх мотиви і підстави, які дозволять говорити про конкретні обставини, що призводять до цього. Встановити мотиви і причини не завжди вдається

через недостатність відомостей.

6. *Агресивна поведінка..* В науковій літературі під агресією розуміють будь-яку форму поведінки, направлену на образу чи нанесення шкоди іншій живій істоті. В свою чергу агресивність розглядається як якість особистості, що виражається у готовності до агресії і характеризується наявністю деструктивних тенденцій в області суб'єкт-суб'єктних відносин.

В якості агресивної поведінки розглядають активні, відкриті, зовнішньо виражені дії, часто ініціативні з боку агресора і завжди приносять іншій особистості чи неживій істоті (непряма агресія) певної шкоди. Агресивна поведінка може виражатися в різноманітних формах: від грубого фізичного насилля (фізична агресія) до несмішливих, образливих та непристойних слів (вербальна агресія) [9].

Дослідження, проведені окремими авторами, показали, що агресивні прояви та дії виявляються тоді, коли інші форми поведінки не дають бажаного результату. Це є свідомством того, що навіть адаптивні форми поведінки, що властиві підліткам, під впливом складних та не передбачуваних ситуацій, можуть змінюватися проявами неадаптивної поведінки. З цих позицій в структурі агресивної поведінки підлітків відокремлюють неадаптивні агресивні реакції, які при певному підкріпленні проявляються в девіантній поведінці, і в результаті призводять до деструктивного, дезадаптивного відношення стосовно інших.

Якщо говорити про теорії агресії, потрібно згадати теорію соціального навчання агресії. Найбільш відомим представником цього підходу являється Арнольд Басс. Він визначав агресію через фрустрацію. У цьому випадку фрустрація – це блокування процесу бажаної поведінки, а агресія – це акт, що поставляє організму ворожі стимули [10].

Басс також в своїх дослідженнях відокремив ряд факторів, від яких залежить сила агресивних проявів:

- Частота та інтенсивність випадів, в яких особистість була атакована, фрустрована, дратівлива. Люди, які отримують багато гнівних стимулів, будуть

з більшою ймовірністю реагувати агресивно ніж ті, які отримали менше таких стимулів.

- Частота досягнення успіху шляхом агресії може призвести до закріплення агресивних навичок. Успіх може бути внутрішнім (різке послаблення гніву, задоволеність) або зовнішнім (усунення перешкод чи досягнення бажаної мети чи винагороди). Вироблена звичка до агресії може призвести до того, що людина не в змозі розпізнати ситуацій, в яких потрібна чи не потрібна агресія – вона завжди і всюди схильна реагувати агресивно.

- Культурні і субкультурні норми, що засвоюються підлітком, можуть полегшити розвиток у нього агресивної поведінки (з дитинства бачить агресивні мультики чи фільми, засвоюючи норми агресивності).

- Вплив темпераменту людини: такі якості, як імпульсивність, інтенсивність реакцій, рівень активності провокують закріплення агресивних форм поведінки і формування агресивності як риси характеру людини.

- Прагнення до самоповаги, до захисту від групового тиску, прагнення до незалежності викликає першопочаткову тенденцію до непокори, а в майбутньому, зустрічаючись з опором з боку інших, провокує до прояву агресивних реакцій у поведінці [1].

Справді, для багатьох підлітків агресія є найбільш припустимою формою поведінки для досягнення задоволення та самореалізації себе як особистості.

Отже, говорячи про різні форми адиктивної поведінки, потрібно відзначити, що кожна з них несе шкоду як особистості, так і суспільству в цілому.

Серед багатьох чинників, які лежать в основі адиктивної поведінки, найважливішим, на нашу думку, є те, що підліток не може повністю себе реалізувати і самоактуалізуватися як особистість, тому він і змушений за допомогою певних компенсаторів шукати вихід з скрутного становища у цій повсякденній метушні.

1.2. Особливості підліткового віку

Підлітковий вік – період життя людини від дитинства до юності в традиційній класифікації (від 11-12 до 14-15 років). У цей самий короткий за астрономічним часом період підліток проходить великий шлях у своєму розвитку: через внутрішні конфлікти із самим собою і з іншими, через зовнішні зриви і сходження він може знайти почуття особистості. Однак суспільство, що розкривається його свідомості, жорстоко ініціює його [25].

У сучасному інформаційному суспільстві прагнення підлітка до статусу дорослого – мрія малодоступна. Тому в отроцтві підліток знаходить не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Підліток психологічно попадає в залежність від предметного світу як цінності людського буття. Живучи в предметному мирі з моменту появи на світ, змалку освоюючи його по функціональному призначенню і естетичної значимості, підліток починає фетишувати цей світ. Завдяки тому що він входить у підліткові співтовариства, що становлять себе через властиві часу і віку знакові системи, до складу яких потрапляють і певні речі, підліток перетворюється в споживача: споживання речей стає сенсом його життя. Для підлітка стає значимим володіння певним набором речей, щоб підтримувати своє почуття особистості [47].

Якщо в підлітка підсилюється роль споживача, виникають корисливі правопорушення, що носять незавершений “дитячий” характер. Оскільки скоюється через бешкетництво, цікавості, невмотивованої агресії. Це такі правопорушення як викрадення автотранспорту, заволодіння предметами підліткової моди модний одяг, гроші, насолоди, вино, тютюнові вироби). Одержуючи речі в особисте володіння, підліток знаходить цінність у власних очах і в очах однолітків. Сьогодні, коли в Україні виявляється тенденція слідом за так названими розвиненими країнами до перетворення в суспільство споживання, споживчі апетити підлітків дуже зростають [17].

Звичайно, речі - середовище існування, умови духовного і фізичного розвитку, бажана і необхідна власність. Однак суспільство споживання пропонує увазі підлітка вибір і регулярне відновлення маси речей, що не

можуть прийняти участі в його розвитку і зовсім не обов'язкові для його благополучного буття.

Отроцтво – період, коли підліток починає по-новому оцінювати свої відносини із сім'єю. Прагнення знайти себе як особистість породжує потреба у відчуженні від усіх тих, хто звично, щорічно робив на нього вплив, і в першу чергу це відноситься до батьківської сім'ї. Відчуження стосовно сім'ї зовні виражається в негативізмі – у прагненні протистояти будь-яким пропозиціям, судженням, почуттям тих, на кого спрямоване відчуження. Однак реально перебувати зі своїм “Я” підліток ще не може [20].

Відчуження, що виявляється в тім, що людина, виявившись у конфліктній ситуації, не може самостійно вийти з її. Постійні стреси починають загрожувати його психіці і самому існуванню. Щоб вийти зі стресу, він повинний розірвати зв'язок свого “Я” із середовищем, що травмує. Однак “відхід” від конфліктної ситуації створює психологічну дистанцію між підлітком і його дорослим оточенням, що незабаром переростає у відчуження. “Унікаючий” підліток, що уникає, сприймається оточенням як дивний і чужий. Відчуження означає втрату емоційного зв'язку з найближчим оточенням і “унікаючий” відчуває дефіцит позитивних емоцій. Він ще не здатний глибоко й об'єктивно оцінювати самого себе, він не здатний на самоті стати перед світом людей як унікальна особистість, який він прагнути стати. Його загублене “Я” прагне до “Ми” яке складають однолітки [55].

Отроцтво – це період, коли підліток починає цінувати свої відносини з однолітками. Спілкування з тими, хто володіє таким же, як у нього, життєвим досвідом, дає можливість підлітку дивитися на себе по-новому. Також у цьому віці в підлітків маються свої авторитети, кумири, предмети обожнювання. Але часто діти попадають під вплив соціально негативної групи. Як правило, очолює групу девіантів “авторитет”, що недавно повернувся з “зони”. У такому середовищі мається своє уявлення про норми поведіння. Ці підлітки «кучкуються» біля «злочинних місць, присвоюючи агресивні форми впливу на навколишніх. І тут вони діляться один з одним своїм досвідом [35].

Соціальна ситуація має таку розмаїтість умов і всіляких провокацій для іспиту підлітком самого себе, що дорослий у силу вже сформованих цінностей часом не може навіть їх собі представити. Можна сказати, що в отроцтві відбувається надзвичайне поширення соціальних умов буття підлітків: і в просторовому відношенні, і в плані збільшення діапазону духовних проб. В отроцтві підліток прагне пройти через все, щоб потім знайти себе. Звичайно, це небезпечне прагнення для особистості, що не сформувалася. На цьому шляху без підтримки з боку дорослого друга підліток може залишитися в асоціальному просторі, так і не піднявшись на висоти духовного життя [53].

Криза особистості. Підлітковий вік - період розпачливих спроб “пройти через все”. При цьому підліток по більшій частині починає свій похід з табуйованих чи раніше неможливих сторін дорослого життя. Багато підлітків “з цікавості” пробують алкоголь і наркотики. Якщо це робиться не для проби, а для куражу, виникає фізична залежність. Але і баловство, проби можуть привести до психологічної залежності, що виявляє себе у виникненні напруженості, тривоги, агресивності [60]

Підлітки досить легковажно відносяться до людських пороків і слабостей і в результаті швидко прилучаються до алкоголю і наркотиків, перетворюючи їх із джерела орієнтованого поведіння (цікавість) у предмет своїх потреб. На цьому тлі, рефлектуючи на своє “падіння”, підліток нерідко перетворює його у форму свого самоствердження, заглушаючи внутрішнє почуття втрати себе, своєї особистої кризи.

Наркоманія і пияцтво (чи алкоголізм) є уже формами появи девіантної поведінки. Наркоманія має соціальні наслідки. Для злочинних елементів це найлегший шлях добування грошей. На ґрунті наркоманії відбуваються злочини, тому що в стані “ламання” наркоман здатний на будь-який злочин. Придбання наркотиків стає тлом для здійснення ряду злочинів проти особистості: злодійства, грабежу, розбою. Наркоманія вкрай негативно позначається на потомстві.

Шлях молодих людей до наркоманії починається з бездоглядності з боку суспільства і родини, коли підліток попадає під вплив так названого авторитету неформальної групи. Пропозиція спробувати “травичку” впливає, як правило, після психологічної обробки новачка. Наркоман у міру розвитку хвороби деградує як особистість, тому що рабська залежність від наркотиків змушує його робити аморальні вчинки [33].

Алкоголь для молодих людей є універсальним засобом розкряпання і подолання сором'язливості, від якого страждають багато підлітків. “Алкогольна залежність” формується поступово і визначається складними змінами, що відбуваються в організмі людини. На формування алкоголізму впливає кілька факторів: спадкоємні фактори, характер, індивідуальні властивості особистості й особливості навколишнього середовища [59]

Підлітки з великою цікавістю відносяться до сексуальних відносин. Там, де слабкі внутрішні гальма, де слабо розвите почуття відповідальності за себе й іншого, проривається готовність до сексуальних контактів. Високий ступінь напруги до і після сексуального спілкування лягає найсильнішим іспитом на психіку. Перші сексуальні враження можуть уплинути на сферу сексуального життя дорослої людини. Багато підлітків на ґрунті неблагополучного досвіду знаходять неврози.

Усі ці форми нового життя підлітків лягають на психіку важким тягарем. Напруженість від невизначеності життя в новій якості (курець, сексуальний партнер і ін.) у результаті втрати самоідентичності штовхає багатьох підлітків у стан гостро пережитої кризи [2].

Окремо варто вказати на підліткова криза зв'язана з духовним ростом і зміною психічного статусу. Хоча в цей період відбувається об'єктивна зміна соціального стану підлітка, найважливішими факторами, що впливають на виникнення кризи, є рефлексія на внутрішній світ і глибоку незадоволеність собою. Втрата ідентичності із самим собою, розбіжність колишніх уявлень про себе із сьогоденним образом – ось основний зміст підліткових переживань.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі вищесказаного стає зрозумілим, що адиктивна поведінка визначає певні способи поведінки, мислення, діяльності людини, які не відповідають встановленим в даному суспільстві нормам і цінностям (злочинність, проституція, аморальна поведінка, тютюнопаління, пиятика, наркоманія, самогубство тощо). У визначенні йдеться про “норми”, які регулюють соціальну діяльність, поведінку людей (правові, моральні, етичні).

Взагалі, саме поняття адиктивної поведінки розглядається з різних наукових точок зору, і кожна з наук досліджує її в певному ракурсі:

- психологічні науки вивчають особливості психічного розвитку девіантів;
- педагогічні розглядають методи, засоби та прийоми виховного впливу і корекції;
- соціологічні досліджують відхилення в поведінці через призму теорій та концепцій різних підходів.

Науковці виділяють такі види проявів у поведінці підлітків: субнормність, або дефективність; супранормність, або підвищена обдарованість натури; денормність, або відхилення від норми у вузькому значенні цього слова.

Серед основних, загальних причин, що зумовлюють виникнення адиктивних проявів серед підлітків можна виокремити такі: соціальна нерівність, морально-етичний фактор, навколишнє середовище, що нейтрально чи прихильно відноситься до адиктивної поведінки.

РОЗДІЛ 2

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Профілактична діяльність соціального працівника щодо адиктивної поведінки

Профілактика в широкому розумінні ставить за мету підвищення якості життя. Якість життя визначається змістом поняття "здоров'я". ВООЗ визначає здоров'я як гармонічне сполучення фізичного, психічного і соціального благополуччя, не обмежуючи це поняття лише відсутністю захворювань. Таким чином, профілактика не тільки охоплює медичні аспекти здоров'я, а й покликана змінювати соціально-психологічний статус особистості і забезпечувати умови для закріплення позитивних змін [57].

В сучасній практиці розглядають такі види соціальної профілактики, як первинна, вторинна та третинна профілактика.

Первинна профілактика носить інформаційний характер оскільки направлена на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок.

Її змістом є:

- надання підліткам та підлітків інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкоголю та наркотичних речовин;
- роз'яснення прав, норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки;
- популяризація переваг здорового способу життя;
- формування у підлітків та підлітків культурного проведення дозвілля;
- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Вторинна профілактика має на меті обмеження і поширення окремих

негативних явищ, що мають місце в суспільному чи соціальному просторі.

Третинна профілактика – це комплекс соціальних, освітніх та медично-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу особистості, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально-педагогічна профілактика зосереджується в реабілітаційних центрах, дружніх клініках, анонімних кабінетах, громадських організаціях [44].

Також потрібно визначити наступні типи профілактики:

Загальносоціальна (неспецифічна) профілактика - сфера діяльності, що не виявляє безпосередньо проблему вживання наркотиків, а впливає на неї побічно - через адміністративні механізми, педагогічними засобами, за допомогою інформаційних технологій. Наприклад, до заходів неспецифічної профілактики можна віднести благоустрій під'їздів будинків (встановлення замків, світильників, ізоляція підвалів і горищ, чим утруднюється доступ до потенційних місць уживання наркотиків). До цього ж типу профілактики належать програми і заходи щодо організації дозвілля підлітків (робота підліткових клубів, усілякі спортивні змагання і свята), чим створюється альтернатива вживанню наркотиків, забезпечується зайнятість підлітків у вільний час.

Специфічна профілактика - заходи і програми цього типу покликані впливати на ті чи ті прояви проблеми наркоманії та їх медичні і соціальні наслідки. До таких програм належать, зокрема, спеціалізовані інформаційні кампанії в засобах масової інформації, уроки, психологічні тренінги або тематичні заняття для підлітків, випуск спеціальної літератури, терапевтичні програми для споживачів наркотиків, програми зменшення шкоди [10].

Виділяють такі рівні соціальної профілактики:

Загальна профілактика – полягає у здійсненні попереджувальних заходів, направлених на виникнення певних проблем у майбутньому людини. (Профілактика спрямована на попередження негативної, ризикованої поведінки підлітків).

Спеціальна профілактика – це система заходів спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ в поведінці людей. (Профілактика суїциду, неправильної статевої поведінки тощо).

Індивідуальна (особистісна) профілактика – це заходи, спрямовані на формування таких якостей індивіда, які забезпечать підвищення рівня особистісної відповідальності людини з метою попередження виникнення різних проблем. (Провідні форми профілактики – консультації, тренінгові заняття) [15].

Сімейна профілактика – має на меті вплив на найближче оточення або мікро середовище людини з метою попередження виникнення різних проблем як для особистості, так і для сім'ї.

Соціальна профілактика – сприяє актуалізації проблем, пов'язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм стосовно осіб, які за певних причин стали жертвами асоціальної моделі поведінки. (Наркозалежні особи, ВІЛ-інфіковані тощо) [30].

Потрібно зауважити, що питання профілактичних заходів стосовно девіації найширше розглянуті саме в превенції наркоманії.

При описі підходів до організації профілактичної роботи використовують ще й класифікацію за типами профілактичного втручання (інтервенцій).

Найпоширенішими є:

1. Універсальна інтервенція, яка ще має назву запобіжної. Вона покликана охопити максимально можливе число дітей і підлітків, незалежно від того, є ризик початку вживання наркотиків у доступному для огляду майбутньому чи ні. Мета такої інтервенції-запобігти вживанню наркотиків серед представників даної цільової групи. Таким чином, універсальна інтервенція використовується в первинній профілактиці.

2. Індикативна, або селективна, інтервенція спрямована на групи підвищеного ризику. її мета-зменшити ймовірність наркотизації серед тих, хто, може бути найбільш до неї вразливим.

3. Модифікаційна інтервенція спрямована на групи осіб, які вже вживають

наркотики [40].

Крім того, профілактична інтервенція може бути: а) постійно діючою (наприклад, робота телефону довіри); б) систематично діючою (наприклад, проведення щорічних тематичних батьківських зборів у школах); в) періодично діючою (наприклад, профілактичні акції). При цьому кожна із цих стратегій не є винятком, а цілком може поєднуватися з іншими [49].

Аналізуючи різні види профілактичних програм, можна сказати, що на практиці будь-яка профілактична програма містить у собі певні види діяльності в кожному з таких напрямів:

- поширення інформації щодо причин, форм і наслідків вживання наркотичних засобів;
- формування у підлітків навичок аналізу і критичної оцінки інформації про наркотики та вміння приймати правильні рішення;
- створення альтернативи наркотизації (основна мета роботи в даному напрямі полягає в корекції соціально-психологічних особливостей особистості);
- надання адекватної допомоги в подоланні проблем, що призводять до появи наркотичної залежності (так звана цільова робота);
- взаємодія з організаціями і структурами, що проводять профілактичну роботу;
- формування громадської думки щодо осіб, які вживають наркотики (ця думка має стати гуманнішою, однак необхідно протистояти будь-яким спробам поширення ідей щодо легалізації наркотиків, правомірності їх уживання та полегшення доступу до них) [26].

Для того, щоб краще зрозуміти саму суть профілактичної роботи, ми повинні визначити методологічні принципи, які визначають понятійний апарат профілактики в цілому:

Довготривалість і безперервність - жодна профілактична програма не буде ефективною, якщо звести її до низки заходів, навіть дуже довготривалих. Мова йде про те, що профілактика - захід, який нерозривно пов'язаний із процесом

виховання. Тому застосування заходів поодинці, найпевніше, не дасть очікуваного довгострокового соціального ефекту, а лише тимчасовий результат.

Адресність – будь-яка інформація має свого споживача. Необхідно пам'ятати, що, коли йдеться про вживання наркотиків, ми стикаємося з тим, що інформація здатна спровокувати нездоровий інтерес до предмета розмови. Це відбувається в тому випадку, якщо обсяг інформації перевищує межі інформаційного попиту групи. Важливо пам'ятати, що Інформація про наркотики не може надаватися "для загального розвитку". Дуже важливо розуміти, що ти говориш, кому, навіщо і чому ти говориш про це саме зараз [50].

Професіоналізм і своєчасність. Спробуймо розглянути цей принцип на конкретному прикладі. Сьогодні стає все популярнішою така форма профілактичної роботи, як акції. Як правило, їх проводять під девізом "Рок (або спорт, молодь, кіно, мистецтво) проти наркотиків". Акція як форма роботи має на меті демонстрацію позиції і заклик до приєднання. Для того щоб акція була успішною, необхідні величезна енергія, сили і досвід групи, яка цю акцію організує. При цьому важливо не тільки заявити про себе, а й мати можливість залучити у сферу свого впливу неорганізовану, численну і часто випадкову "юрбу". В іншому випадку результатом такої акції може стати килим зі шприців і черги машин "швидкої допомоги". Не кажучи вже про повну дискредитацію як Ідеї, так і групи організаторів.

Якщо груповий потенціал такий, що його вистачає для того, щоб створити потрібну організаторам атмосферу, і рух має необхідність у залученні нових членів (якщо потрібно дати Інформацію про себе одночасно великій кількості людей), то акція - найбільш придатна для цього форма. Вона емоційно насичена, із прекрасними "демонстраційними" можливостями. У той же час, якщо проводити акцію паралельно з футбольним матчем, ймовірно, що підлітки підуть туди, а не на нашу акцію [27].

Тобто успіх або невдача в даному випадку залежить не тільки від того, як проведена підготовка, а й від того, наскільки вчасно було застосовано ту чи ту форму роботи.

Доступність – цей принцип передбачає, по-перше, подання матеріалу з урахуванням можливостей і особливостей сприйняття цільової групи (якщо мова йде про підлітків, необхідно враховувати особливості їхньої субкультури), а по-друге - організацію доступу до інформації і послуг, що пропонуються в межах профілактичних програм. (Наприклад, якщо організовується консультативна служба для батьків, то час її роботи варто планувати відповідно до можливостей майбутніх клієнтів.) [52].

Послідовність – будь-яка профілактична програма складається з низки етапів, які змінюються в певній послідовності:

- а) аналіз ситуації (дослідження запитів цільової групи);
- б) аналіз рівня поінформованості та готовності цільової групи;
- в) надання послуг з урахуванням результатів аналізу;
- г) формування мотивації для набуття навичок життя без наркотиків [4]

Наприклад, навряд чи можна чекати позитивних результатів при проведенні навчальних занять для батьків, якщо вони не будуть заздалегідь проінформовані про те, чому ці заняття важливі.

Існують різні підходи до організації профілактичної роботи. Зазвичай в літературі розглядають сім основних типів профілактичних програм, а на практиці використовуються різні їхні поєднання. Нижче спробуємо висвітлити форми і методи, які можуть застосовуватися при роботі з підлітками.

Одним з основних підходів профілактичної роботи серед підлітків є *надання інформації*. Цей підхід припускає, що підвищення рівня знань про шкідливість тих чи інших речовин, про наслідки протиправної поведінки та інших адиктивних проявів є ефективним засобом попередження негативних проявів [16].

При такому підході порушується найважливіший принцип профілактики адресність у подачі інформації.

Наступний підхід профілактики - *емоційне «навчання»*. Він базується на припущенні, що задатки девіації розвиваються в людей, які зазнають труднощів щодо розуміння й висловлення власних емоцій. Це люди з низькою самооцінкою

і нерозвиненою здатністю до співпереживання (емпатія), з недостатньо розвинутою емоційною сферою, які мають у структурі своєї особистості так звану "заборону на емоції". У зв'язку з цим вони часто не вміють накопичувати досвід переживань та прийняття рішень у стресових ситуаціях. Крім того, люди з нерозвиненою здатністю відкрито виявляти свої емоції зазвичай недостатньо товариські, скуті у прояві почуттів, низько оцінюються однолітками, і тому готові за будь-яку ціну включитися в групу ровесників і бути прийнятими нею, навіть якщо мова йде про вживання алкоголю і наркотиків чи вчинення аморальних чи протиправних дій.. Тому зміст програм емоційного навчання зводиться до надання допомоги в подоланні "емоційної глухоти й німоти" [57]

Інший підхід - *апеляція до цінностей і знань* - ґрунтується на теоріях про зміну поведінки і використовує методи поведінкової терапії проблемна поведінка підлітка розглядається з погляду функціональних проблем.

Наприклад, експерименти з наркотиками чи алкоголем можуть бути спробою демонстрації дорослої поведінки, способом уникнути батьківського контролю, вираженням соціального протесту, викликом стосовно цінностей середовища. Це і прагнення набути нового, раніше не пізнаного досвіду, і пошук задоволення та розслаблення, і "відчинення дверей" у групу однолітків, і можливість прилучитися до певної субкультури. Таку поведінку можна трактувати як прохання про допомогу в ситуаціях конфлікту, напруги, тиску з боку соціального середовища, акт відчаю, відповідь на певні порушення в психологічному і соціальному розвитку [11].

Дослідники цього питання описують велику кількість таких суб'єктивних мотивів і чітко встановлюють факт - вживання небезпечних речовин у таких ситуаціях є поширеним і "прийнятним" у поведінці молодих людей. Прихильники цього підходу вважають, що підлітки з подібними функціональними вадами мають потребу навчитися протистояти вживанню наркотиків чи алкоголю, вчиненню протиправних дій та інше. На основі такої позиції розробляються програми життєвих навичок, що фокусуються на підвищенні у підлітків стійкості до різних негативних соціальних впливів та

індивідуальної компетентності. Традиційно ці програми охоплюють дві сфери: інформаційну і соціальну резистентність. Інформаційний компонент полягає у викладі інформації про шкоду і соціальну неприпустимість адиктивної поведінки. Соціальний - передбачає розробку планів самовдосконалення, навчання стратегіям прийняття рішень, стійкості до впливу інших [37].

Сьогодні такі програми розробляють, як правило, групи психологів або окремі фахівці, що пропонують свої послуги освітнім установам. Як правило, такі програми оформляються у формі тренінгів, а це слово чомусь має для багатьох педагогів і батьків майже магічний вплив. Ці програми припускають наявність дефіциту життєвих навичок апріорі. Насправді реальні потреби підлітків досить часто зовсім не відповідають тому, що їм пропонують дорослі. Крім того, такі програми часто стають процесом задля процесу через відсутність аналізу попиту підлітків і неможливість відстежувати довгостроковий ефект роботи [14].

Виховання протидії наркотикам та алкоголю - цей підхід фокусується на прищепленні таких соціальних навичок, як, по-перше, вміння чинити опір впливу однолітків і, по-друге, вміння сказати "ні" у відповідь на пропозицію спробувати. Перші спрямовані на профілактику адиктивної поведінки, а другі - на висвітлення типових ситуацій, в яких підліткові можуть запропонувати наркотики та алкоголь, і стратегій, як від них відмовитися. Але спроби нав'язати норми поведінки в підлітковому середовищі мають так само незначний ефект, як і спроби спонукати наркозалежних утримуватися від уживання наркотиків взагалі. Автори цих програм часто не враховують, що самі вони не є носіями цінностей і устремлінь, які поділяє молодь.

Звідси - видима ефективність (підліткові простіше сказати на уроці те, чого від нього чекають, ніж те, що він думає насправді). Найчастіше прихильники подібних програм використовують у своїй роботі перекладні матеріали із США. Там такі програми йшли під патронатом Ненсі Рейган протягом п'яти років, поки не були опубліковані дослідження Lindensmit Center, де було показано їх практично нульовий відстрочений соціальний ефект. Випускники шкіл

США, що проходили програму в середній школі, уже через 2 роки нічим не відрізнялися, з погляду поширення вживання наркотиків в їхньому середовищі, від своїх однолітків, які не стикалися з цією програмою [20].

Наступний підхід – *надання альтернативи*. Цей підхід припускає необхідність розвитку альтернативних соціальних програм, щоб підлітків люди могли реалізувати прагнення до ризику, пошуку гострих відчуттів, підвищену поведінкову активність, яка властива молодим.

Виділяють чотири варіанти програм, що ґрунтуються на виробленні альтернативи девіантним відхиленням.

1. Пропозиція специфічної активності (наприклад, подорожі з пригодами), яка викликає хвилювання і припускає подолання різного роду перешкод.

2. Комбінація можливості задоволення специфічних для підлітків потреб (наприклад, потреби в самореалізації) зі специфічною активністю (наприклад, заняття творчістю чи спортом).

3. Заохочення участі підлітків у всіх видах дозвілєвої діяльності (різноманітні хобі, клуби і т.д.).

4. Створення груп підлітків, які схильні до активного вибору своєї життєвої позиції.

Результати цих програм не свідчать про явні успіхи або невдачі, але найбільшого ефекту за їх допомогою можна домогтися при роботі з підлітками груп ризику [32].

Ще один підхід – *вплив соціального середовища й однолітків*, який ґрунтується на розумінні того, що вплив однолітків і родини відіграє важливу роль у житті підлітка, сприяючи або перешкоджаючи появі девіації. З погляду цього підходу найважливішим фактором розвитку людини є соціальне середовище як джерело зворотного зв'язку, заохочень і покарань. Найпопулярнішим серед таких програм є тренінги стійкості до соціального тиску однолітків, де підлітки отримують "щеплення" проти впливу засобів масової інформації (наприклад, стосовно легальних психоактивних речовин), проти впливу батьків, що вживають тютюн і алкоголь. Одним з важливих підходів у програмах такого роду є робота з

підлітками-лідерами, які бажають пройти курс навчання, щоб проводити профілактичну антинаркотичну роботу в середовищі однолітків (принцип "рівний - рівному") [22].

І останній підхід – *зміцнення здоров'я*. Цей підхід передбачає поєднання особистого вибору й соціальної відповідальності за здоров'я, де зміцнення здоров'я є певним об'єднуючим поняттям і постає як процес "примирення" людини з навколишнім середовищем. З цих позицій здоров'я розглядається як джерело благополучного повсякденного життя, а не як мета існування. Це позитивна концепція, що бере за основу соціальні, особистісні і фізичні можливості людини.

Важливою складовою цієї концепції є життєва компетентність. Основною діяльністю у межах програм зміцнення здоров'я є розвиток здорової особистості, яка проявляє здоровий життєвий стиль, що впливає не тільки на власне благополуччя, а й сприяє позитивним змінам у середовищі, соціальній і культурній ситуаціях. Групи, в яких проводиться навчання здорового життєвого стилю, як правило, охоплюють школярів, оскільки саме в контексті шкільного навчання можлива регулярна й систематична освіта. Крім того, робота проводиться із середовищем - родиною, спільнотою, де живе дитина [41].

Таким чином, завдання формування здорової поведінки інтегруються в шкільному середовищі, групах дорослих, передбачають зміну типів і структури шкільної освіти. Ці дії розраховані на тривалий позитивний ефект у результаті розвитку особистісних ресурсів людей і мають важливе значення для зменшення вживання наркотиків серед підлітків.

Реальним виходом з цієї ситуації на сьогоднішній день є активне залучення до профілактичної роботи педагогів, психологів середніх шкіл, інших закладів сфери освіти, а також батьків. Вочевидь, максимальними можливостями проведення профілактичної роботи володіють люди, які постійно контактують із дітьми та підлітками, які можуть відчувати ті нюанси стану й поведінки, яких досить часто не помічають батьки і спеціалісти.

Отже, надання педагогам, батькам, соціальним працівникам основ профілактичної роботи, адекватної інформації щодо адиктивних проявів,

опанування конкретними формами роботи (наприклад, рольові ігри, тренінги, дискусії тощо), способами формування системи альтернативних захоплень дозволить уже найближчим часом захистити підростаюче покоління країни.

2.2. Методи соціальної роботи щодо подолання адиктивної поведінки у підлітків

Прогресуюча тенденція безупинного зростання різних проявів адиктивної поведінки підлітків, їх об'єктивність і неминучість ставлять перед суспільством такі основні задачі, як пошук норм, методів і технологій роботи з такою групою осіб, концентрацією зусиль, спрямованих як на реабілітацію, так і на попередження проявів від соціальних норм. Тобто усунення умов, які прямо чи опосередковано негативно впливають на вчинки та дії, з одного боку, і профілактична робота з підлітками – з іншого.

Під профілактикою розуміють насамперед науково обґрунтовані і вчасно здійсненні дії, спрямовані на:

- запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних обставин, які сприяють прояву адиктивної поведінки;
- збереження і підтримка нормального рівня життя і здоров'я особистості;
- сприяння в дослідженні соціально значущих цілей;
- розкриття внутрішнього потенціалу;
- організацію дозвілля і т.д.

Сам термін „профілактика” асоціюється з запланованим попередженням якої-небудь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати небажані наслідки [46].

Оскільки відхилення можуть бути викликані різними причинами та обставинами, можна виділити кілька типів профілактичних заходів, які:

- нейтралізують;

- компенсують;
- попереджують виникнення обставин, що сприяють виникненню відхилення;
- усувають обставини, що сприяють відхиленню в поведінці;
- контролюють проведену профілактичну роботу та її результати [55].

Також виділяють певні напрямки профілактики адиктивної поведінки :

1. Запобігання можливих фізичних, психологічних, соціально-гуманітарних обставин прояву адиктивної поведінки.
2. Збереження і підтримка нормального рівня життя і здоров'я особистості
3. Сприяння в досягненні соціально значущих цілей
4. Планомірність та завчасність використання різних методів та засобів
5. Розкриття внутрішнього потенціалу особистості
6. Організація дозвілля та проведення вільного часу [33].

Метою профілактичної діяльності з підлітками є усунення факторів, що сприяють здійсненню будь-яких протиправних дій.

Розглянемо ці чинники:

- Індивідуально-соматичний – передбачає наявність певних спадкових соматичних захворювань, які ведуть до відставання у фізичному розвитку;
 - Соціальний (поза навчальний) включає порушення прав дитини з боку дорослих, наприклад, гіперопіка, залучення в протиправні дії, низький соціальний статус сім'ї, неадекватні взаємини в сім'ї.
 - Соціальний (навчальний), де в якості складових можна включати наступні компоненти: негативний, соціально-психологічний клімат
5. Формування адекватної і позитивної самооцінки.

Найбільш розповсюдженою є уява про завищену самооцінку девіантів, яка є схожою з позицією дорослих правопорушників. На думку деяких дослідників завищена самооцінка як результат соціальної дезадаптації створює широку зону конфліктних ситуацій і при певних умовах сприяє

проявам адиктивної поведінки. Самооцінка адиктивних підлітків нижча ніж у право слухняних осіб. Але мабуть головне полягає не в тому, завищена їх самооцінка чи ні, а головним є те, що самооцінка адиктивних дітей знаходиться в протиріччі з зовнішньою оцінкою батьків, педагогів, друзів, яка нижча власної самооцінки. Наслідком є те, що при цих обставинах не задовольняється потреба в повазі і це призводить до дискомфорту і навіть стресу.

6. Зміцнення фізичного і психічного здоров'я шляхом здійснення комплексу медичних, психолого-педагогічних та інших заходів [34].

Відомо, що переважна більшість неповнолітніх правопорушників стає ними не раптово. За деякими кримінологічними дослідженнями, лише п'яту частину неповнолітніх правопорушників можна назвати випадковими злочинцями. Інші ж допускалися різних аморальних вчинків задовго до притягнення їх до кримінальної відповідальності. Кожному восьмому з десяти вчинених неповнолітніми злочинів передуює процес деморалізації особи. Тому своєчасна, якомога більш рання психологічна діагностика схильності підлітків до ненормативної поведінки, розробка комплексу заходів психологічної допомоги особистості у зазначених випадках потребує сукупних зусиль теорії і практики. У даному разі маємо соціальну патологію, що викликає негативну соціальну реакцію і вимагає використання різних засобів соціального контролю [16].

«Практичне право» передбачає базу уроків, на яких застосовуються численні технології, педагогічні прийоми. Зокрема, основними методами є:

- метод «ажурної пилки»;
- кожен учить кожного - тільки факти;
- займи позицію;
- метод «прес»;
- дебати;
- мозковий штурм;
- обіграння ролей і моделювання ситуацій;

– аналіз правової ситуації.

Тепер було б доречно розглянути кожен з цих методів більш детально. "Кожен учить кожного - тільки факти" - цей метод є ефективним засобом ознайомлення учнів з певним обсягом інформації.

Мозковий штурм - це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішення за якого здійснюється шляхом вільного вираження думок всіма учасниками [17].

Обігравання ролей: учасники відчують, думають і/або діють як інші люди і "обіграють" визначену проблему або ситуацію.

Мета обігравання чи моделювання ситуації - визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набуті досвіду шляхом гри.

Метод аналізу правової ситуації полягає в розборі певної справи слід звертати увагу на основні моменти:

- 1) факти: Хто є учасниками справи? Що ми про них знаємо? Які факти важливі? Які другорядні?
- 2) проблеми: якими законами, нормами права регулюється ситуація?
- 3) аргументи: які аргументи можуть бути наведені (обов'язково з використанням законодавчої бази на захист кожної із сторін у справі).
- 4) рішення: яке буде вирішення ситуації? Чому саме таке? Які можуть бути наслідки такого рішення? [26].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Під профілактикою розуміють насамперед науково обґрунтовані і вчасно здійсненні дії, спрямовані на:

- запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних обставин, які сприяють прояву адиктивної поведінки;
- збереження і підтримка нормального рівня життя і здоров'я особистості;
- сприяння в дослідженні соціально значущих цілей;
- розкриття внутрішнього потенціалу;
- організацію дозвілля і т.д.

Тож, стає зрозумілим, що профілактика, як така, є досить складним поняттям, оскільки включає в себе цілу ланку організаційно-виховних заходів, як державних так і суспільних і соціально-медичних, які в свою чергу спрямовані на попередження тих причин, які викликають певні відхилення. При профілактиці соціальному працівнику потрібно звертати увагу на ряд чинників, які спричиняють появу девіації, і для того, щоб ця робота мала ефективний характер важливим є врахування певних принципів.

Для того щоб зрозуміти саму суть соціальної профілактики, потрібно розрізняти її види: первинну, вторинну, третинну; та рівні: загальний, спеціальний, індивідуальний, сімейний, соціальний.

Оскільки розглядається профілактика девіації саме в підлітковому віці, то для того, щоб вона була дієвою соціальний працівник має ретельно проаналізувати специфіку цього віку, вивчити оточення, інтереси та вподобання.

Існує декілька підходів до організації профілактичної роботи серед підлітків: надання інформації, емоційне навчання, апеляція до цінностей і знань, виховання протидії шкідливим речовинам, надання альтернативи, вплив соціального середовища і однолітків, зміцнення здоров'я.

Потрібно зауважити, що профілактика займає важливе місце в системі

соціальної роботи. Адже, як кажуть, негативне явище легше попередити, аніж усунути.

РОЗДІЛ 3

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх Полтавського району

Програма дослідження.

Мета дослідження – аналіз профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх Полтавського району.

Завдання:

1. Проаналізувати основні завдання служби у справах неповнолітніх?
2. Вивчити методи профілактичної роботи щодо адиктивної поведінки.
3. Проаналізувати ефективність профілактичної роботи.

Об'єкт дослідження – адиктивна поведінка підлітків .

Предмет дослідження – профілактика адиктивної поведінки.

Генеральною сукупністю дослідження виступили директори, заступники директорів служб у справах неповнолітніх Полтавського району.

Метод дослідження – інтерв'ю, аналіз документів.

Інструментарій дослідження – бланк інтерв'ю (Додаток А).

Проаналізувавши звіти та інтерв'ю з директорами, заступниками директорів районних служб Полтавської області, ми виокремили ті заходи, які безпосередньо стосуються профілактичної роботи по подоланню негативних проявів в поведінці підлітків.

Великобагачанська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- з метою запобігання дитячої бездоглядності та жебракуванню проведено

- профілактичні заходи – «Канікули», «Підбурювач», «Підліток»;
- дні здоров'я, тижні пропаганди здорового способу життя, профілактика алкоголізму та наркоманії;
 - проведення для батьків «круглих столів», вечорів запитань і відповідей за участю лікарів наркологів, працівників юстиції та правоохоронних органів;
 - бесіди з неповнолітніми: «Відповідальність неповнолітніх за правопорушення та злочини», «Адміністративна відповідальність за вживання спиртних напоїв неповнолітніми та поява в нетверезому стані в громадських місцях». Мета – правовий всеобуч неповнолітніх, пропаганда здорового способу життя.

Гадяцька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- профілактична, правова та консультативна робота із сім'ями, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків.

Глобинська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведення рейдів: «Вокзал», «Підліток», «Вулиця» з метою раннього виявлення дитячої бездоглядності та жебракування;
- рейди перевірки торгових точок та місць дозвілля підлітків;
- проводиться районний огляд-конкурс на кращу організацію правових, освітніх та навчальних заходів з метою пошуку і впровадження оптимальних форм роботи щодо попередження правопорушень;
- учні, схильні до правопорушень залучаються до роботи в гуртках художньої та технічної творчості;
- в районі працює кінноспортивна секція, куди залучаються до роботи підлітки;
- організовано та проведено спортивні заходи.

Гребінківська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведено декілька тренінгових занять : «Підлітки мають знати свої права» та ігор подорожей у країну правових знань;
- питання профілактики негативних явищ обговорювались на апаратних нарадах та Координаційних радах у справах неповнолітніх.

Диканська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- з метою профілактики негативних явищ – в навчальних закладах прочитано 18 годин лекцій, розповсюджено близько 100 екземплярів інформаційного матеріалу, розповсюджено 15 плакатів з висвітленням основних положень Конвенції ООН про права дитини;

- проведено рейди по місцям відпочинку підлітків;
- питання профілактики негативних явищ обговорювались на Координаційних радах у справах неповнолітніх.

Зіньківська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- обстеження неблагополучних сімей;
- розглянуто питання профілактики правопорушень та бездоглядності на засідання колегій, Координаційних рад у справах неповнолітніх;
- залучено дітей, схильних до адиктивної поведінки до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах, клубах за місцем проживання, гуртках.

Кобеляцька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведенні засідання координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики злочинів та правопорушень серед підлітків;

Котелевська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- профілактичні заходи щодо усунення умов та причин, що сприяють поширенню у підлітковому середовищі протиправних дій;
- з метою організації змістовного дозвілля, попередження бездоглядності та правопорушень в районі не допущено скорочення

мережі закладів позашкільної освіти.

Кременчуцька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведено рейди: «Діти вулиці», «Бездоглядність», «Підліток» з метою раннього виявлення дитячої бездоглядності та жебракування;
- проведенні засідання координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики злочинів та правопорушень серед підлітків;
- в школах району діють шкільні штаби з профілактики злочинності і бездоглядності неповнолітніх;
- організовано семінар-практикум для заступників директорів шкіл з виховної роботи і організаторів виховної роботи шкіл та класних керівників по питанню – «Робота з проблемними підлітками та підлітками схильними до правопорушень»;
- спільно з бібліотекою організовано виставку книжок – «Кожна дитина має право», «За здоровий спосіб життя»;

Лохвицька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведення профілактичних рейдів, перевірка умов проживання неповнолітніх;
- в кожній школі діє штаб по профілактиці злочинності серед неповнолітніх (за важковиховуваними закріплені наставники);
- спільно з районним ЦСССДМ проводиться робота щодо залучення коштів місцевого бюджету (підприємств, організацій та установ) для оплачуваних громадських робіт;
- правоосвітня та правовиховна діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень;
- залучення дітей до занять в дитячо-юнацькій спортивній школі, клубах за місцем проживання, гуртках художньої та технічної творчості.

Лубенська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної

державної адміністрації:

- проводиться обстеження неблагополучних сімей з метою раннього виявлення дітей, що перебувають у складних морально-психологічних умовах;

Миргородська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації.

- регулярно два рази на місяць проводяться рейди – «Вокзал», «Вулиця», «Канікули», «Підліток» з метою раннього виявлення дитячої бездоглядності та жебракування;
- здійснюється перевірка умов проживання неблагополучних сімей;
- проведено засідання координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики дитячої бездоглядності, попередження алкоголізму та наркоманії, захисту прав дітей;
- перевірка шкіл в районі з метою надання методичної допомоги в роботі з важкими підлітками;
- проводиться індивідуальна робота з підлітками, схильними до правопорушень.

Новосанжарська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації.

- обстежено сім'ї різних категорій, проведено профілактичні бесіди, надано консультації;
- проведено засідання координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики тютюнопаління, алкоголізму та наркоманії, захисту прав дітей;
- проведено рейди по місцях відпочинку підлітків та неповнолітніх.

Оржицька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації.

- обстеження неблагополучних сімей з метою раннього виявлення дітей, що перебувають в складних морально-психологічних умовах;
- проведено зустрічі та лекції з учнями шкіл та їх батьками з метою створення бар'єру проникнення наркотичних засобів та психотропних

речовин до учнівської підлітків.

Пирятинська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації.

- ведеться облік та патронаж неблагополучних сімей;
- засідання колегії райдержадміністрації з питань пор виконання програми дитячої бездоглядності, попередження правопорушень.

Полтавська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- проведення профілактичних заходів щодо усунення причин та умов, що сприяють поширенню у підлітковому середовищі протиправних дій;
- з метою попередження правопорушень у підлітковому середовищі, бездоглядності та безпритульності дітей проведено кілька рейдів «Діти вулиці», «Підліток»;
- здійснено виїзди до сільських рад з метою профілактичної роботи з неповнолітніми;
- проводиться систематичне виявлення та обстеження неблагополучних сімей, де виховуються діти;
- діти-підлітки залучаються до занять в спортивних закладах, художніх та технічних гуртках;
- надаються послуги юриста батькам і дітям.

Хорольська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- перевірка умов проживання неблагополучних сімей;
- діє «Мобільний консультативний пункт»;
- для підвищення соціальної компетентності учнівської підлітків з питань здорового способу життя, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, формування і збереження репродуктивного здоров'я, профілактики ВІЛ-інфекцій та СНІДу, озброєння необхідними знаннями і вміннями молодих лідерів. Діє

«Школа волонтерів» де навчені волонтери надають допомогу своїм одноліткам за програмою «рівний-рівному»;

- систематично відбуваються рейди «Урок», «Перерва», «Канікули», «Дозвілля»;
- в бібліотеці проводяться систематичні виставки книжок, ігри-конкурси «Літера закону».

Чорнухинська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- бесіди по профілактиці негативних звичок у неповнолітніх;

Чутівська районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- контроль за станом дитячої та підліткової злочинності, проведення профілактичної роботи.

Шишацька районна служба у справах неповнолітніх Полтавської обласної державної адміністрації:

- обстеження сімей з метою виявлення дітей, які знаходяться в складних морально - психологічних умовах;
- соціальна підтримка сімей з метою вдосконалення роботи з неповнолітніми і молоддю схильними до адиктивних проявів у поведінці;
- в бібліотеці проведено виставку книжок «Кожна дитина має право»;
- у всіх навчальних закладах висвітлено основні положення Конвенції ООН про права дитини.

На наш погляд, саме на питання профілактики негативних проявів серед підлітків звертають належну увагу не всі районні служби у справах неповнолітніх в Полтавській області..

Коли мова йде про проведення рейдів, таких як «Вулиця», «Підліток», «Вокзал», «Канікули», то тут також спостерігається певна тенденція: в Карлівському районі проведено 19 таких рейдів, а в Гадяцькому та Шишацькому лише по два.

Така велика різниця в проведенні певних заходів в різних районах пояснюється тим, що в одній службі більше уваги приділяють саме профілактичній роботі з неповнолітніми, а в інших наголос ставиться на роботу з неблагополучними та багатодітними сім'ями, дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Деякі служби організували роздачу інформаційних буклетів та листівок з потань здорового способу життя та провели виставку книжок по цій тематиці. Як бачимо, районні служби у справах неповнолітніх у своїй роботі проявляють власну ініціативу і крім обов'язкових заходів проводять різні пізнавальні, інтелектуальні, розвиваючі та розважальні програми для збагачення внутрішнього світу підлітків.

Для поліпшення роботи служби у справах неповнолітніх облдержадміністрації пропонуємо наступні рекомендації:

1. Збільшити, щонайменше фінансування програм та заходів соціального захисту неповнолітніх з обласного бюджету.
2. Покращити забезпечення служби у справах неповнолітніх облдержадміністрації оргтехнікою.
3. Залучати на громадських засадах групи експертів та наукових працівників для проведення соціологічних та психологічних досліджень в підлітковому середовищі.
4. З метою акцентування уваги громадськості до проблем охорони дитинства, захисту прав дитини створити обласне періодичне дитяче та підліткове видання.

3.2. Програма профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості

Програма здійснюється:

- працівниками районних ЦСССДМ, відділів у справах сім'ї, служб у справах неповнолітніх з залученням необхідних фахівців соціально-культурної сфери, голів ОГ;
- в інтересах неповнолітніх громадян, які проживають в сільській місцевості, незалежно від походження, соціального та майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять;
- з урахуванням можливостей надання фінансової та матеріальної допомоги обласною та районною державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та залучення спонсорських коштів.

Мета: забезпечення активної превентивної роботи з підлітками, що проживають в сільській місцевості, недопущення зростання негативних проявів у поведінці неповнолітніх, забезпечення дотримання прав дітей та підлітків на збереження здоров'я, соціально-психологічний захист, створення нормальних умов навчання і всебічного розвитку, поліпшення становища в сім'ї.

Основні завдання:

- вивчення становища неповнолітніх, що проживають в сільській місцевості;
- створення необхідних умов для повноцінного розвитку підлітків, допомога їм у реалізації творчих можливостей та ініціатив, підготовка неповнолітніх до самостійного життя;
- систематичне проведення заходів, спрямованих на профілактику адиктивної поведінки серед підлітків;
- щоквартальне проведення районних Координаційних рад у справах неповнолітніх по питанню профілактики негативних проявів у поведінці

неповнолітніх, що проживають в сільській місцевості;

- широке залучення дітей та підлітків до активної участі у процесі національно-культурного відродження;
- координація зусиль державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, окремих громадян щодо недопущення подальшого розвитку в підлітковому середовищі вживання алкогольних та наркотичних речовин, протиправної поведінки та інших негативних чинників, забезпечення прав, свобод, законних інтересів неповнолітніх.

Шляхи реалізації.

Керуючись Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку підлітків в Україні», Указами Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери села» та «Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села», іншими нормативними актами,

Програма профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості визначає основні напрямки співпраці служб у справах неповнолітніх і відділів райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування, установ і організацій районів з метою вирішення соціально-психологічних та правових проблем неповнолітніх, що проживають в селі, а саме:

1. Заходи, що спрямовані на підвищення соціальної компетентності неповнолітніх з питань здорового способу життя:

- систематично проводити дні здоров'я, тижні пропаганди здорового способу життя, профілактику алкоголізму та наркоманії;
- розповсюджувати буклети та листівки - «Що ти маєш знати про СНІД та ЗПСШ» серед учнів шкіл, плакати щодо здорового способу життя, профілактики негативних проявів у підлітковому середовищі;
- створити «Школу волонтерів», де б навчені волонтери надавали допомогу

своїм одноліткам за програмою «рівний-рівному» в галузі профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, формування і збереження репродуктивного здоров'я, профілактики ВІЛ-інфекцій та СНІДу.

2. Спеціальні заходи, що безпосередньо стосуються сім'ї, в якій проживає неповнолітній:

- проводити обстеження неблагополучних сімей з метою раннього виявлення дітей, що перебувають у складних морально-психологічних умовах;
- організовувати для батьків «круглі столи», вечори запитань і відповідей за участю лікарів наркологів, працівників юстиції та правоохоронних органів.

3. Правоосвітня та правовиховна діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень, попередження бездоглядності:

- здійснити бесіди з неповнолітніми: «Відповідальність неповнолітніх за правопорушення та злочини», «Адміністративна відповідальність за вживання алкогольних напоїв неповнолітніми та поява в нетверезому стані в громадських місцях». Мета – правий всеобуч неповнолітніх, пропаганда здорового способу життя.
- розробити та провести тренінгові заняття : «Підлітки мають знати свої права» та ігор-подорожей у країну правових знань;
- в кожному навчальному закладі створити куточок прав дитини, де висвітлити основні положення Конвенції ООН про права дитини, про правову відповідальність неповнолітніх, пам'ятка служби у справах неповнолітніх про те, куди може звернутися підліток у скрутній або кризовій ситуації.

4. Заходи щодо профілактики правопорушень і злочинності, запобіганню вживання наркотичних та алкогольних речовин:

- організувати соціологічні дослідження з метою виявлення причин, які

- сприяють поширенню проявів адикції серед підлітків;
- здійснити проведення профілактичних та психокорекційних бесід з неповнолітніми, які перебувають на обліку за скоєні злочини і правопорушення;
- спільно з районним ЦСССДМ проводити роботу щодо залучення коштів місцевого бюджету (підприємств, організацій та установ) для оплачуваних громадських робіт для неповнолітніх з метою матеріальної підтримки та цілеспрямованого проведення вільного часу;
- сприяти залученню всіх неповнолітніх, які проживають на території певного села до участі в гуртках, секціях та клубах за інтересами;
- сприяти створенню «Мобільного консультативного пункту»;
- спільно з кримінальною міліцією провести заходи, по виявленню дорослих, що втягують неповнолітніх до протиправних дій.

5. Активізація культурно-просвітницької та оздоровчої роботи з неповнолітніми:

- сприяти організації та проведенню традиційних святкувань з обов'язковим залученням до них підлітків;
- до занять спортом та туристсько-краєзнавчої роботи залучати дітей схильних до адиктивної поведінки;
- сприяти проведенню тематичних просвітницько-інформаційних, публіцистичних та культурно-розважальних програм для сільської підлітків;
- сприяти розвитку підліткового руху в сільській місцевості, забезпечити підтримку програм підліткових організацій.

6. Надання методичних рекомендацій службами у справах неповнолітніх:

- організувати семінар-практикум для заступників директорів шкіл з виховної роботи і організаторів виховної роботи шкіл та класних керівників по питанню – «Робота з проблемними підлітками та підлітками схильними до правопорушень»;
- перевіряти становище виховної роботи у школах сільської місцевості з

метою надання методичної допомоги в роботі з важкими підлітками;

- підготовка та видання методичних рекомендацій сільським головам, керівникам освітніх закладів з питань організації роботи з проблемними підлітками.

Очікувані результати від реалізації програми:

Здійснення намічених програмою заходів дасть змогу:

- провести облік всіх неблагополучних сімей, в яких проживають неповнолітні діти;
- створити належні умови для повноцінного розвитку і соціалізації підлітків, які проживають у сільській місцевості;
- забезпечити інтеграцію зусиль обласної та районних держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, установ, організацій, спрямованих на підтримку та захист прав і свобод неповнолітніх громадян;
- зменшити кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, випадків вживання наркотичних та алкогольних речовин, проявів протиправної то аморальної поведінки;
- підвищити культурний рівень неповнолітніх, формувати їх активну громадянську позицію.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проаналізувавши інформацію які були надіслані з районних служб Полтавської області, ми виокремили ті заходи, які безпосередньо стосуються профілактичної роботи по подоланню негативних проявів в поведінці підлітків.

Основними заходами були:

- дні здоров'я, тижні пропаганди здорового способу життя, профілактика алкоголізму та наркоманії;
- профілактична, правова та консультативна робота із сім'ями, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків.
- проведення рейдів: «Вокзал», «Підліток», «Вулиця» з метою раннього виявлення дитячої бездоглядності та жебракування;
- проведенні засідання Координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики злочинів та правопорушень серед підлітків;
- спільно з бібліотекою організовані виставки книжок – «Кожна дитина має право», «За здоровий спосіб життя»;
- ведеться освітня, правова та виховна діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень, попередження бездоглядності;
- діти-підлітки залучаються до занять в спортивних закладах, художніх та технічних гуртках;
- проводяться бесіди по профілактиці негативних звичок у неповнолітніх.

На підставі аналізу діяльності районних служб у справах неповнолітніх щодо профілактики адиктивної поведінки було запропоновано заходи для поліпшення роботи та розроблено програму профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Основною метою програми є забезпечення активної превентивної роботи з підлітками, що проживають в сільській місцевості, недопущення зростання негативних проявів у поведінці неповнолітніх, забезпечення дотримання прав дітей та підлітків на збереження здоров'я, соціально-психологічний захист,

створення нормальних умов навчання і всебічного розвитку, поліпшення становища в сім'ї.

Основними завданнями програми зазначені наступні:

- вивчення становища неповнолітніх, що проживають в сільській місцевості;
- систематичне проведення заходів, спрямованих на профілактику адиктивної поведінки серед підлітків;
- широке залучення дітей та підлітків до активної участі у процесі національно-культурного відродження.

Щодо шляхів реалізації даної програми, то пропонується проводити заходи, що спрямовані на підвищення соціальної компетентності неповнолітніх з питань здорового способу життя, організувати правоосвітні та правовиховну діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей. Заходи щодо профілактики правопорушень і злочинності, запобіганню вживання наркотичних та алкогольних речовин. Активізувати культурно-просвітницьку та оздоровчу роботу з неповнолітніми. Надавати методичні рекомендації службами у справах неповнолітніх.

Очікується, що здійснення таких заходів дасть змогу - створити належні умови для повноцінного розвитку і соціалізації підлітків, які проживають у сільській місцевості; зменшити кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, випадків вживання наркотичних та алкогольних речовин, проявів протиправної то аморальної поведінки; підвищити культурний рівень неповнолітніх, формувати їх активну громадянську позицію.

ВИСНОВКИ

Адиктивна поведінка визначає певні способи поведінки, мислення, діяльності людини, які не відповідають встановленим в даному суспільстві нормам і цінностям (злочинність, проституція, аморальна поведінка, тютюнопаління, пиятика, наркоманія, самогубство тощо). У визначенні йдеться про “норми”, які регулюють соціальну діяльність, поведінку людей (правові, моральні, етичні).

Взагалі, саме поняття адиктивної поведінки розглядається з різних наукових точок зору, і кожна з наук досліджує її в певному ракурсі:

- психологічні науки вивчають особливості психічного розвитку адиктів;
- педагогічні розглядають методи, засоби та прийоми виховного впливу і корекції;
- соціологічні досліджують відхилення в поведінці через призму теорій та концепцій різних підходів.

Серед основних, загальних причин, що зумовлюють виникнення адиктивних проявів серед підлітків можна виокремити такі: соціальна нерівність, морально-етичний фактор, навколишнє середовище, що нейтрально чи прихильно відноситься до адиктивної поведінки.

Під профілактикою розуміють насамперед науково обґрунтовані і вчасно здійсненні дії, спрямовані на:

- запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних обставин, які сприяють прояву адиктивної поведінки;
- збереження і підтримка нормального рівня життя і здоров'я особистості;
- сприяння в дослідженні соціально значущих цілей;
- розкриття внутрішнього потенціалу;

– організацію дозвілля і т.д.

Тож, стає зрозумілим, що профілактика, як така, є досить складним поняттям, оскільки включає в себе цілу ланку організаційно-виховних заходів, як державних так і суспільних і соціально-медичних, які в свою чергу спрямовані на попередження тих причин, які викликають певні відхилення. При профілактиці соціальному працівнику потрібно звертати увагу на ряд чинників, які спричиняють появу девіації, і для того, щоб ця робота мала ефективний характер важливим є врахування певних принципів.

Для того щоб зрозуміти саму суть соціальної профілактики, потрібно розрізняти її види: первинну, вторинну, третинну; та рівні: загальний, спеціальний, індивідуальний, сімейний, соціальний.

Оскільки розглядається профілактика девіації саме в підлітковому віці, то для того, щоб вона була дієвою соціальний працівник має ретельно проаналізувати специфіку цього віку, вивчити оточення, інтереси та вподобання.

Існує декілька підходів до організації профілактичної роботи серед підлітків: надання інформації, емоційне навчання, апеляція до цінностей і знань, виховання протидії шкідливим речовинам, надання альтернативи, вплив соціального середовища і однолітків, зміцнення здоров'я.

Проаналізувавши інформацію які були надіслані з районних служб Полтавської області, ми виокремили ті заходи, які безпосередньо стосуються профілактичної роботи по подоланню негативних проявів в поведінці підлітків.

Основними заходами були: дні здоров'я, тижні пропаганди здорового способу життя, профілактика алкоголізму та наркоманії; профілактична, правова та консультативна робота із сім'ями, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків; проведення рейдів: «Вокзал», «Підліток», «Вулиця» з метою раннього виявлення дитячої бездоглядності та жебракування; проведенні засідання Координаційної ради у справах неповнолітніх з питань профілактики злочинів та правопорушень серед підлітків; спільно з бібліотекою організовані виставки книжок – «Кожна дитина

має право», «За здоровий спосіб життя»; ведеться освітня, правова та виховна діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей, профілактики правопорушень, попередження бездоглядності; діти-підлітки залучаються до занять в спортивних закладах, художніх та технічних гуртках; проводяться бесіди по профілактиці негативних звичок у неповнолітніх.

На підставі аналізу діяльності районних служб у справах неповнолітніх щодо профілактики адиктивної поведінки було запропоновано заходи для поліпшення роботи та розроблено програму профілактики негативних проявів у поведінці підлітків, які проживають у сільській місцевості.

Основною метою програми є забезпечення активної превентивної роботи з підлітками, що проживають в сільській місцевості, недопущення зростання негативних проявів у поведінці неповнолітніх, забезпечення дотримання прав дітей та підлітків на збереження здоров'я, соціально-психологічний захист, створення нормальних умов навчання і всебічного розвитку, поліпшення становища в сім'ї.

Основними завданнями програми зазначені наступні:

- вивчення становища неповнолітніх, що проживають в сільській місцевості;
- систематичне проведення заходів, спрямованих на профілактику адиктивної поведінки серед підлітків;
- широке залучення дітей та підлітків до активної участі у процесі національно-культурного відродження.

Щодо шляхів реалізації даної програми, то пропонується проводити заходи, що спрямовані на підвищення соціальної компетентності неповнолітніх з питань здорового способу життя, організувати освітню та виховну діяльність щодо питань захисту прав і законних інтересів дітей. Заходи щодо профілактики правопорушень і злочинності, запобіганню вживання наркотичних та алкогольних речовин. Активізувати культурно-просвітницьку та оздоровчу роботу з неповнолітніми. Надавати методичні рекомендації службами у справах неповнолітніх.

Здійснення таких заходів дасть змогу створити належні умови для повноцінного розвитку і соціалізації підлітків, які проживають у сільській місцевості; зменшити кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, випадків вживання наркотичних та алкогольних речовин, проявів протиправної то аморальної поведінки; підвищити культурний рівень неповнолітніх, формувати їх активну громадянську позицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агулова, О. О. (2012). Особистісні особливості молодих жінок із нікотиновою залежністю. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія, (44 (1)), 12-19.
2. Аталієва А.О. Стресове навантаження осіб з хімічною адикцією на різних етапах життєвого шляху. *Медична психологія*. Харків. 2019. Т. 14, №2(54), С. 85-88
3. Балакірєва, О. М., Бондар, Т. В., & Павлова, Д. М. (2016). Динаміка поширення куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед молоді, яка навчається. *Український соціум*, (4), 21-41.
4. Вольнова, Л. (2012). Зміст і напрями соціально-педагогічної профілактики девіантних проявів у поведінці важковиховуваних підлітків URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/4953>.
5. Дюркгейм, Е. (1998). Самогубство: соціологічне дослідження. Київ: Основи.
6. Дяченко, В. А., & Новик, О. В. (2020). Особистісні особливості осіб, схильних до наркотичної залежності. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання*, 126-129.
7. Дяченко, В. А., & Новик, О. В. (2019). Психологічні особливості алкоголезалежних підлітків. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання*, 126-129.
8. Завадська, Л. А. (1999). Профілактика адиктивної поведінки. В Л.К Грицюк, В.С. Петрович (Ред.) *Соціальна педагогіка* (105-110). Луцьк: Волинський державний університет ім. Лесі Українки
9. Завадська, Л. А. (1999). Профілактика адиктивної поведінки. В Л.К Грицюк, В.С. Петрович (Ред.) *Соціальна педагогіка* (105-110). Луцьк: Волинський державний університет ім. Лесі Українки
10. Завацька, Н. Є. (2001). Психологічні особливості корекційної роботи з підлітками, що зловживають психоактивні речовини. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. ГС Костюка АПН України*, 3 (5), 117-124.

11. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. №2558-III. URL: з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
12. Капська, А. (2000). Технології соціально-педагогічної роботи. Київ. нац. пед. ун-т України ім. М. П. Драгоманова, 371.
13. Капська, А., & Пеша, І. (2012). Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 252.
14. Кириченко, В. (2007). Девіантна поведінка неповнолітніх: аналіз проблеми. Тенденції розвитку девіантної поведінки неповнолітніх та міжсекторальна стратегія її профілактики в сучасних умовах. Київ, 68.
15. Колесникова, О. В. (2018). Наркоманія серед підлітків як форма залежної поведінки та її корекція. Теоретичні і прикладні проблеми психології, (2), 169-177.
16. Крамченкова, В. О. (2015). Наукові підходи до дослідження тютюнової адиктивної поведінки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, (5), 175-180.
17. Лазаренко, О. (2012). Профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності органів внутрішніх справ (Дис... канд. пед. наук). Інститут проблем виховання, Київ
18. Лінський, І. В., & Мінко, О. І. (2005). Основні проблеми, пов'язані з поширенням алкогольної залежності та наркоманії в Україні, та шляхи їх розв'язання. Український вісник психоневрології, 13(4), 8-11.
19. Лісцин, В. Д. (2010). Детермінанти стресових станів як науково-психологічна проблема. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами, (7), 349-359.
20. Лобанова, А., & Калашнікова, Л. (2012). Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіацій. Київ : Каравела, 368.
21. Максимова Н.Ю. (2002). Психологія адиктивної поведінки. Київ.: Київський університет.

22. Максимова, Н. (2011). Проблеми насилля в сім'ї: матеріали друкуються за навч.- метод. посіб. «Соціально-психологічні проблеми насильства». Позакласний час, (1), 138-152.
23. Максимова, Н. (2011). Психологія девіантної поведінки. навч. посібник/Н. Ю Максимова. – К.: «Либідь»,
24. Микитенко, М. (2014). Сучасний стан профілактики девіантної поведінки підлітків органами кримінально-виконавчої інспекції. Науковий вісник «Інститут кримінально-виконавчої служби», 1, 136-142.
25. Микитенко, М. (2014e). Актуальні питання профілактики девіантної поведінки підлітків органами кримінально-виконавчої інспекції. Сучасний стан та перспективи розвитку кримінально-виконавчої інспекції: матеріали круглого столу, Київ, 19 лютого. 2014. (с. 98-100). Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби.
26. Микитенко, М. (2017). Здійснення виховного процесу підлітків з девіантною поведінкою в уповноважених органах з питань пробації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науковопрактичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2017 рік, Київ, 6 жовтня. 2017. (с. 189-192). Івано-Франківськ: НАІР.
27. Микитенко, М., & Федорченко, Т. (2017). Тренінгова технологія, як основа корекційної роботи з неповнолітніми з девіантною поведінкою. Психологопедагогічні проблеми сільської школи «Уманський Державний педагогічний університет імені Павла Тичини», 57, 256-262.
28. Миколаєнко, І. (2017). Смертельні ігри, в які граються діти. Темний бік Інтернету. Департамент кіберполіції застерігає: у соцмережах діють небезпечні групи, в яких підлітків доводять до самогубства. Уряд. кур'єр. 36 (24.02) 10.
29. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики» від 10.09.2015 №912. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15>.

30. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм» від 28.03.2018 р. №926/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18>.
31. Окушко, Т. К. (2009). Соціально-педагогічні умови корекції девіантної поведінки підлітків у позашкільних навчальних закладах (Дис... канд. пед. наук). Інститут проблем виховання, Київ.
32. Оржеховська, В. М., & Федорченко, Т. Є. (2007). Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Орієнтовна прогр. для пед. навч. закл. України. К.: ІЗМН.
33. Оржеховська, В. М., & Федорченко, Т. Є. (2008). Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч. посіб. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.,
34. Оржеховська, В. М., & Федорченко, Т. Є. (2016). Формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища. Черкаси: Чабаненко Ю, 184 с.
35. Парфанович І. І. (2016). Профілактика поведінкових девіацій: підручник : Частина І. – Тернопіль : Вектор, 212. Парфанович І. І. (2016).
36. Парфанович, І. І. (2012). Система попередження і подолання девіантної поведінки дівчат: монографія. Тернопіль: ТНПУ,
37. Пихтіна, Н. П. (2014). Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти: навч.-метод. пос. Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя, 399.
38. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення сімей(осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей(осіб)» від 21.11.2013 р. №896 Взято з [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013- %D0%BF](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF).
39. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм» від 18.01.2017 р. №24 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF>.

40. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи (Дис. ... канд. пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет. Вінниця.
41. Профілактика поведінкових девіацій: підручник : Частина II. Тернопіль : Вектор, 234.
42. Рудавка, С. І. (2018). Соціально-економічні проблеми наркоманії в Україні та її вплив на здоров'я людини. Вісник Вінницького національного медичного університету, 22(4), 752-759.
43. Рущенко, І. П., Сердюк, О. О., & Віцько, О. В. (2011). Динаміка поширення молодіжного наркотизму в Харківському регіоні: 15 років спостережень. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства, (17), 476-481.
44. Савчук, О. (2006). Соціально-психологічні детермінанти адитивної поведінки (Дис... докт. психол.наук). Інститут психології імені Костюка. Самойлов, А. (2017).
45. Самара, Є. О. (2015). Адиктивна поведінка в умовах широкої доступності так званих «легальних наркотиків». Психологія та соціальна робота, 20, 2 (36), 161-170.
46. Самара, О. Є. (2015). Вживання алкоголю та наркотиків як відповідь на стрес. Аналіз патернів поведінки студентської молоді. Наука і освіта, (3), 93-100.
47. Самара, О. Є. (2015). Особливості життєвих орієнтацій у молоді з хімічною та нехімічною залежністю. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць, 1 (46), 247 – 254.
48. Соціальна педагогіка (2013). Безпалько, О., Зверева, І., Лактіонова, Г., & Поліщук. Ю. Академвидав, 312.
49. Соціальна педагогіка. Словник-довідник (2009). За ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця (Планер)

50. Суєтіна, О. (2012). Вплив засобів масової інформації на поведінку важковиховуваних підлітків, Ніжин, 34–39.
51. Ткач, Б.М. (2006) Індивідуально-психологічні та нейропсихологічні особливості молоді з адиктивною поведінкою. (Дис. канд. психол. наук) .Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України, Київ.
52. Товканець, О. (2010). Девіантна поведінка як соціально-психологічна та педагогічна проблема. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 74-83.
53. Федорченко, Т. (2007). Профілактика правопорушень підлітків в діяльності шкіл і правоохоронних органів: Івано-Франківськ.
54. Федорченко, Т. (2011). Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект: монографія. Вид. Чабаненко Ю. А.,
55. Федорченко, Т. (2018). Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді. К. ТОВ «КНТ».
56. Чернецька, Ю. (2015). Вплив чинників десоціалізації на формування наркозалежної особистості. Актуальні питання гуманітарних наук, (14), 330-336.
57. Ягунов, Д. (2012). Принципи пробації: європейські стандарти та проблеми їх реалізації в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип, 9, 172-176.
58. Ярмиш, І. О. (2006). Комунікативні особливості підлітків з узалежною поведінкою. Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. ГС Костюка АПН України, 7, 300-302.
59. Яценко, Т. (2015). Профілактика наркоманії серед дітей підліткового віку. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, (52), 215-222.
60. McCabe, S. E., Cranford, J. A., & Boyd, C. J. (2016). Stressful events and other predictors of remission from drug dependence in the United States: Longitudinal results from a national survey. *Journal of substance abuse treatment*, 71, 41-47.